

MANXHUKA AFRODITA

Blockbusterek az irodalomórán, avagy a populáris kultúra helye a magyartanításban

1. BEVEZETŐ

A populáris alkotások tanításának relevanciáját sokan azért kérdőjelezik meg, mert még mindig élénken él a tömegkultúra – magaskultúra értékalapú megkülönböztetésének hagyománya, amelyet azonban a posztmodern művészetelmélet erőteljesen átértelmezett. *Arató László* (2006) szerint a magyartanítás sikerességének egyik legfőbb feltétele az, hogy a tömegkultúrát az irodalomtanítás ne ellenségnek, hanem segítőtársnak tekintse. Ahhoz viszont, hogy az iskolai olvasmányok terén jelentősebb változás következzen be, elengedhetetlen a pedagógusok attitűdjeinek, értékpreferenciáinak és módszertani gyakorlatának átalakulása.

2. MAGASKULTÚRA ÉS TÖMEGKULTÚRA

Montaigne és Pascal az elsők között tette fel azt a kérdést, hogy káros-e a szórakozás. Mindketten úgy vélték, hogy a szórakozás valójában csak menekülés a saját problémáink elől. Goethe szerint az 'alacsony művészet' csak és kizárólag a szórakozást szolgálja, Schiller szerint pedig egyenesen dilettantizmus (*Löwenthal*, 1973). A 20. században közepén – elsősorban a frankfurti iskola képviselőinek köszönhetően – a tömegkultúra még negatívabb megítélést kapott. *Adorno* többek között azzal vádolta a tömegkultúrát, hogy az értékteremtés helyett a profitorientált gondolkodás irányítja, és hogy intézményei mindig az aktuális társadalmi-gazdasági elit kezében vannak, a szórakoztatóipar pedig valójában a fogyasztók feletti uralmat közvetíti (1998). Hasonló véleményt fejtett ki *MacDonald* (1953) is, aki szerint a tömegkultúra mindig felülről irányított, és arra törekszik, hogy elmossa az életkorok és a kultúrák közötti határokat.

A 20. század végén a posztmodern szemlélet ezen a téren is fordulatot eredményezett, és egyre többen keltek a tömegkultúra védelmére. *Eco* (1981) szerint valójában nem is az a kérdés, hogy a tömegkultúra jó vagy rossz, hanem hogy miként működik. Egyre inkább az a nézet vált uralkodóvá, hogy a magaskultúra és a tömegkultúra alkotásait nem értékbeli különbségek alapján választhatjuk szét, hanem inkább a műalkotás és a befogadó között létrejövő reláció szerint. Hiszen a populáris művek is képesek aluldeterminálni az

értelmezéseket, teret nyitni többféle interpretációnak, aktív részvételt követelni a befogadótól, kitörni a konvencionális keretek közül, poétikai újszerűséget nyújtani és sajátos perspektívát nyitni a világra.

Bárány Tibor (2014) többek között arra is rámutat, hogy a magaskultúra és a populáris kultúra határai milyen változékonyak: számos olyan alkotás létezik, amelyet saját korában a populáris kultúrához soroltak, később mégis a magaskultúra része lett (pl. A. C. Doyle, E. A. Poe; Rabelais, Cervantes, Rejtő Jenő írásai), és fordítva. Előfordulhat, hogy olyan művek is megtalálják helyüket a tömegkultúrában, amelyeket szerzőjük eredetileg nem széles olvasóközönségnek szánt (pl. Jane Austen regényei), és olykor a hagyományosan a magasirodalom szféráján belül mozgó szerző is ír populáris műveket (pl. F. Dürrenmatt népszerű krimije).

*a diákok valójában nem
műveletlenek, csak
műveltségük nem
kapcsolódik szorosan
az iskolában közvetített
tudástartalmakhoz*

3. ISKOLAI ÉS ISKOLÁN KÍVÜL SZERZETT MŰVELTSÉG

A posztmodern művészetelmélet tehát az értékalapú megkülönböztetés helyett a populáris és elitkultúra között sokkal inkább funkcióbeli eltéréseket lát, és e két szférát nem egymás fölé, hanem inkább egymás mellé rendezi, elismerve így a kulturális szférák egyenjogúságát. Ez a szemlélet azonban még sem a közgondolkodásban, sem az iskolai oktatásban nem tudott igazán gyökeret verni, és így a populáris kultúra termékei nagyrészt továbbra is kiszorulnak a tananyagból. Morrell (2002) is azt hangsúlyozza, hogy bár meggyőzőek a populáris kultúra tananyagba való integrálása mellett szóló érvek, a tanárok többsége mégis idegenkedik tőle, mivel szakmailag felkészületlennek érzi magát ezen a területen. Holott a diákok tanulási kudarca gyakran nem képességbeli hiányosságokból ered, hanem abból, hogy az iskolában közvetített tudás nagyon távol áll azoknak a műveltségétől, akik nem a mainstream kultúrában nevelkedtek. Ezek a diákok valójában nem műveletlenek, csak műveltségük nem kapcsolódik szorosan az iskolában közvetített tudástartalmakhoz. Hasonló megállapításra jut i (2005), amikor *Módszertani kézikönyvében* így fogalmaz: „[...] Az iskolai kudarcok gyakran nem annak köszönhetőek, hogy a diák »lusta«, »motiválatlan«, »gyenge képességű« vagy »problémás családi háttérrel rendelkezik«, hanem annak, hogy értelmezői keretei, befogadó kognitív struktúrái nem felelnek meg a tanított tartalomnak” (32). Éppen ezért a pedagógusoknak figyelembe kellene vennie a diákok sajátos, iskolán kívül szerzett műveltségét is, és megtalálni a kapcsolódási lehetőségeket az iskolai műveltséganyaggal. Egy ilyen kapcsolódási pont lehet a diákok által is kedvelt populáris kultúra, a blockbusterek világa és az iskolai kötelező irodalom között, hiszen a populáris irodalom a más szempontból heterogén összetételű osztályok esetén is alkalmas lehet arra, hogy a diákok becsatlakozzanak a tanulási-tanítási folyamatba.

4. POPULÁRIS MŰVEK A MAGYARTANÁROK ÉS LEENDŐ MAGYARTANÁROK PERSPEKTÍVÁJÁBÓL

*a megkérdezett tanárok és
hallgatók egyöntetűen
a populáris irodalmat
látnák legszívesebben
a tananyagban*

A jelenlegi iskolai irodalmi kánon megújítása szempontjából kiemelt jelentőségű a magyartanárok és a leendő magyartanárok véleménye, hozzáállása, attitűdje a populáris regiszter tananyagba integrálását illetően, hiszen – a központi szabályozások mellett – főként rajtuk múlik, hogy mi kerülhet például a kötelező olvasmányok közé. A téma szempontjából érdekes adalékokkal szolgálhat az a többlépcsős kutatás, amelyet 2018. szeptember és 2019. április között végeztem magyartanárok és magyartanár szakos hallgatók körében. A keresztmetszeti vizsgálatnak egy 217 fő bevonásával végzett kérdőíves felmérés, egyéni interjúk és óralátogatások is részét képezték. A kutatás fókuszában a magyartanároknak és a magyartanár szakos hallgatóknak a populáris irodalom tanításáról alkotott véleménye és az azzal kapcsolatos gyakorlati tapasztalatai álltak – hogy világossá váljon, miért és mennyire ragaszkodnak a régi kötelező olvasmányokhoz, vagy éppen miért változtat(ná)nak rajtuk, mit tartanak a megújítás céljának, lehetséges irányainak és hatékony módszereinek.

4.1 Egy kérdőíves kutatás eredményei¹

A kérdőíves felmérés során gyűjtött adatok szerint mind a hallgatók, mind a tanárok számára a legnagyobb kihívást *a tananyag* jelenlegi mennyisége, minősége és elrendezése jelenti. Elsősorban a diákokhoz időben, szemléletben és nyelvezetben közelebb álló kortárs, modern és ifjúsági irodalommal bővítenék legszívesebben a tananyagot, és leginkább az ókori, középkori világirodalom, illetve a szerzői életrajzok és lexikális ismeretek terén kívánnak szűkítést. Új témaként a megkérdezett tanárok és hallgatók pedig egyöntetűen a populáris irodalmat látnák legszívesebben a tananyagban.

A megkérdezett tanároknak csupán 10%-a nyilatkozott úgy, hogy pedagógiai munkája során egyáltalán nem jelenik meg a populáris irodalom, indoklásként pedig jellemzően az időhiányra hivatkoztak. A magyartanárok többsége – a válaszok szerint – alkalmanként (46%) vagy ritkán (34%) tanít ilyen jellegű irodalmat, 10%-uk pedig rendszeresen. A kutatási eredmények szerint az iskola földrajzi elhelyezkedése is meghatározó a populáris irodalom tanítását illetően. A fővárosi és ahhoz közeli intézményekben dolgozó magyartanárok saját bevallásuk szerint pedagógiai munkájuk során gyakrabban alkalmaznak ilyen jellegű irodalmat, mint az ország egyéb területein lévő, különösen az észak-keleti megyékben lévő iskolákban dolgozó tanárok.

¹ A kutatási eredmények részletes bemutatását és elemzését lásd: Manxhuka Afrodita (2019): Az irodalomtanítás tartalmi megújításának lehetőségei a magyartanárok és a leendő magyartanárok perspektívájából. *Eruditio–Educatio* 13. 3. sz. 66–83.

Ugyancsak szignifikáns különbség mutatkozott a felsőfokú tanulmányok befejezésének ideje és a populáris irodalom tanításának gyakorisága között: a legrégbben (–1988) és a legutóbb (2007–) végzettek kevésbé tanítanak populáris irodalmat, mint a középgeneráció. Talán nem meglepő, hogy az idősebb tanárgenerációk konzervatívabban állnak hozzá ehhez a kérdéshez, és kevésbé szívesen építik be a populáris irodalmat a pedagógiai tevékenységükbe, az viszont érdekes fejlemény, hogy erről hasonlóan gondolkodnak a legfrissebben diplomát szerzett magyartanárok is. Holott a hallgatónál még erőteljesebbnek tűnik a populáris irodalom tanításának igénye és szándéka, hiszen közöttük egy olyan adatközlő sem volt, aki egyáltalán nem tervezi az ilyen jellegű irodalom tanítását, illetve a már gyakorló tanárokhoz képest nagyobb volt az „alkalmanként” (48%) és a „rendszeresen” (38%) választ megjelölők aránya is.

*a diákokra való pedagógiai
fókuszálás szempontját
emelték ki*

Arra a kérdésre, hogy miért tanítanak, vagy miért tanítanak populáris irodalmat, a válaszadók szinte kivétel nélkül a diákokra való pedagógiai fókuszálás szempontját emelték ki, tehát leginkább azt, hogy ez érdekli a tanulókat, ezt olvassák szívesen, ezt tudják könnyen, önállóan is befogadni, erre van szükség az olvasóvá nevelésükhöz, így szeretettethető velük az irodalom. A legszívesebben tanított vagy tanítani szándékozott populáris mű tekintetében még mindig megkérdőjelezhetetlen a *Harry Potter*-sorozat egyeduralkodója: a tanárok 48%-a és a hallgatók 56%-a itt ezt nevezte meg.

4.2 Egyéni vélemények a populáris művek tanításáról

A személyes interjúk során megkérdezett hallgatók és tanárok mellett érveltek, hogy az olvasóvá nevelés leghatékonyabban a diákok életkori sajátosságaihoz és érdeklődéséhez közel álló irodalmi művek által működhet, azok által, amelyeket önállóan is képesek elolvasni és értelmezni. Szinte mindenkinél felmerült a populáris irodalom mint fontos tényező ebben a folyamatban. A magyartanárok és a leendő magyartanárok számára egyaránt a legnagyobb nehézséget *az előírt tananyag maga* jelenti, amelyet életidegennnek, a diákok számára mind mennyiségi, mind minőségi szempontból nehezen befogadhatónak tartanak, és úgy érzik tanárként nincs kellő szabadságuk a tananyagválasztás és -elrendezés terén. Mindez pedig azért különösen problematikus, mert a diákok olvasási motivációja folyamatosan csökken, így szövegértési képességeik is nehezebben fejlődnek, hiszen hiányzik a megfelelő mennyiségű gyakorlás – ráadásul a válaszadók úgy gondolják, hogy egyre kevesebb eszköz van a kezükben ennek a folyamatnak akár csak a lassítására is. Megoldásként a válaszadók elsősorban a tananyag átalakítását, csökkentését, a kortárs és populáris művek beemelését, a tanárok nagyobb fokú választási szabadságát szorgalmazták.

A megkérdezett hallgatók egyöntetűen úgy nyilatkoztak, hogy terveik szerint a későbbiekben tanítani fognak majd populáris műveket is. Ennek okát egyrészt abban látják, hogy a populáris irodalom is irodalom, tehát ugyanúgy helye van a magyarárókon, mint a klasszikus vagy a kortárs műveknek, másrészt az irodalomnak talán ez az a rétege, amely a legközelebb áll a mai diákokhoz, és amely a leginkább képes őket motiválni az olvasásra. A

megkérdezett tanárok közül csupán egy nyilatkozott úgy, hogy egyáltalán nem tanít és nem is szeretne tanítani populáris műveket. A többi magyartanár szívesen integrálja a tananyagba a szórakoztató irodalom egyes darabjait, különösen azokban az osztályokban, ahol a diákok nem szívesen olvassák el a kötelezőket. Úgy vélik, hogy ott valójában nincs is más mód az olvasási motiváció felkeltésére. Ráadásul, ahogy egyikük kifejtette, ezekben az irodalmi alkotásokban ugyanúgy megtalálhatóak azok az értékek, amelyek a klasszikus irodalomban is jelen vannak, csak nyelvezetükben, világszemléletükben közelebb állnak a mai fiatalokhoz.

*Lois Lowry Az emlékek őre
című regénye volt soron
(hat tanórán át)*

4.3 Populáris irodalom tanítása a gyakorlatban

Három oktatási intézménybe látogattam el, hogy személyesen is megfigyeljem a populáris irodalom tanításának jellemzőit, az alkalmazott módszereket, tanulászervezési módokat, és a diákok aktivitását, illetve hozzáállását a választott művekhez. Az egyik iskolában hetedik évfolyamon a *Harry Potter*-sorozat 1. és 2. kötetét tárgyalták (tíz tanórán át, amelyből négyet az első, hatot a második kötetre szántak), míg a másik oktatási intézményben ugyanezzel a korosztállyal Gerald Durrell *Családom és egyéb állatfajták* című művét (öt tanórán keresztül), a harmadikban pedig nyolcadik évfolyamon Lois Lowry *Az emlékek őre* című regénye volt soron (hat tanórán át). Az óralátogatásokat vállaló magyartanárok közül csak egy olyan volt, aki a gimnázium felsőbb évfolyamaiban, 12. osztályban, az érettségire való felkészítésbe is tudatosan beépítette a populáris irodalmat. Utóbbi esetében *Az irodalom határterületei* elnevezésű érettségi tétel kidolgozásához használtak fel populáris dalszövegeket a diákok (két tanórán keresztül).

A megfigyelt magyarárók nem csupán tartalmi, hanem módszertani szempontból is innovatívnak mutatkoztak. Képesek voltak a tanulók érdeklődését felkelteni és fenntartani. A változatos munkaformák alkalmazása, az interaktív tábla vagy akár a mobiltelefonok használata tovább fokozta a diákok lelkesedését a művek közös elemzése iránt, és aktivitásra készítette őket. Úgy tűnik, hogy azok a magyartanárok, akik az olvasmányok terén nyitottak az újdonságokra, és a populáris irodalom egyes darabjait is szívesen tanítják, módszertani szempontból is változatosságra törekednek, és az újabb technológiák alkalmazásától sem riadnak vissza.

5. ÖSSZEGZÉS

A művészetelméletben éppúgy tetten érhetőek a populáris irodalom megítélésben bekövetkező változások, mint a jelenlegi és leendő magyartanárok szemléletmódjában. Az empirikus kutatás eredményei szerint a tantárgy legsúlyosabb problémája maga a tananyag, de a kötelező olvasmányok listája és a diákok olvasási motivációjának csökkenése is nagymértékben megnehezíti a magyartanítást. Mind a tanárok, mind a hallgatók a tananyagot leginkább a diákokhoz közel álló kortárs és populáris művekkel bővítenék, míg az antik és középkori

világirodalom terét inkább szűkítenék a tantervben. A legtöbb megkérdezett magyartanár csak alkalmanként tanít populáris irodalmat, viszont a jelenlegi hallgatók már jóval nagyobb arányban tervezik az ilyen jellegű irodalom tanítását. Véleményük szerint a populáris alkotásoknak is helyet kellene biztosítani az iskolai oktatásban, hiszen az irodalomnak ez az rétege, amely a legközelebb áll a diákokhoz, és így nagymértékben képes erősíteni az olvasási motivációjukat. Jellemzően azok a magyartanárok, akik rendszeres beépítenek populáris műveket is a tananyagba, módszertani szempontból is változatosságra törekednek, és szívesen alkalmaznak digitális eszközöket is a tanórákon.

IRODALOM

- Adorno, T. W. (1998): A művészet és a művészetek. Helikon, Budapest.
- Arató László (2006a): A populáris regiszter az irodalomtanításban. In: Sipos Lajos (szerk.): Irodalomtanítás a harmadik évezredben. Krónika Nova, Budapest, 897–903.
- Bárány Tibor (2014): Magasművészet és tömegkultúra: a nem létező értékkülönbség nyomában. In: Olay Csaba és Weiss János: A művészettől a tömegkultúráig. L'Harmattan, Budapest, 37–61.
- Eco, U. (1981): A tömegkultúra és a kultúra szintjei. In: Buda Béla (szerk.): Kommunikációelméleti szöveggyűjtemény. Tömegkultúra. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 77–91.
- Löwenthal, L. (1973): Irodalom és társadalom. A könyv a tömegkultúrában. Gondolat, Budapest.
- MacDonald, D. (1953): A Theory of Mass Culture. Diogenes, 1. 3. sz., 1–17.
- Morrell E. (2002): Toward a critical pedagogy of popular culture: Literacy development among urban youth. Journal of Adolescent and Adult Literacy, 46. 1. sz., 72–77.
- Pethőné Nagy Csilla: (2005): Módszertani kézikönyv az Irodalomkönyv 9–12. és az Irodalomtan-könyv a szakközépiskolák számára 9–12. című tankönyvcsalád hoz. Korona, Budapest.

